

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

РУДЕНКО МИКОЛА ПАВЛОВИЧ

УДК 346.12

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН**

12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент **Мілаш Вікторія Сергіївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри господарського права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Шаповалова Ольга Вікторівна**, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, завідувач кафедри господарського права;

кандидат юридичних наук, доцент **Домбровська Алла Володимирівна**, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності.

Захист відбудеться 02 лютого 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 29 грудня 2017 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Д. В. Задихайло

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливим етапом розвитку господарського права стала кодифікація господарського законодавства, проведена у 2003 році. З прийняттям Господарського кодексу України відбулась формалізація предмета правового регулювання господарського права шляхом окреслення його складових: виробничо-господарських, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносин.

Внутрішньогосподарські відносини отримали своє офіційне визначення як відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами. Однак у Господарському кодексі України внутрішньогосподарські відносини, крім своєї дефініції, не отримали належного регулювання. Зокрема, залишаються невирішеними проблеми розмежування внутрішньогосподарських відносини із суміжними видами відносин, визначення їх змістовно-структурних характеристик, особливостей форм та засобів господарсько-правового регулювання. Це свідчить про необхідність їх теоретичного дослідження з метою вироблення практичних рекомендацій для вдосконалення правового регулювання.

Предметом комплексного наукового дослідження вказаний вид господарських відносин був ще за часів радянської командно-адміністративної економічної системи, зокрема, значну увагу вивченню цього виду відносин приділив В.В. Лаптев. Водночас становлення економіки ринкового типу призвело до видозміни господарських відносин у цілому, що не могло не позначитись на окремих їх видах, у тому числі й внутрішньогосподарських відносинах.

Окремим проблемам правового регулювання внутрішньогосподарських відносин присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: А.Г. Бобкової, О.М. Вінник, О.П. Віхрова, С.М. Грудницької, Д.В. Задихайла, Г.Л. Знаменського, В.В. Лаптева, В.К. Мамутова, В.С. Мілаш, О.П. Подцерковного, О.В. Шаповалової, В.С. Щербини та ін. Однак комплексне дослідження внутрішньогосподарських відносин після прийняття Господарського кодексу України не проводилося. Саме тому проблема вказаних правовідносин набуває актуального наукового і практичного значення і потребує глибокого і системного теоретичного опрацювання, розробки і впровадження рекомендацій з практичної реалізації відповідних положень господарського законодавства з метою більш ефективного їх правового регулювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації обрано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах комплексної цільової програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 26 грудня 2014 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних засад господарсько-правового регулювання внутрішньогосподарських відносин, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізму правового регулювання цих відносин.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання:

- уточнити зміст поняття «внутрішньогосподарські відносини» та з'ясувати їх місце у системі предмета господарського права;
- визначити сутність та виявити характерні особливості внутрішньогосподарських правовідносин;
- провести розмежування внутрішньогосподарських відносин із суміжними видами відносин;
- встановити підстави виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських правовідносин;
- окреслити суб'єктний склад внутрішньогосподарських правовідносин;
- визначити перелік об'єктів внутрішньогосподарських правовідносин;
- надати змістовну характеристику внутрішньогосподарських правовідносин;
- розкрити форми правового регулювання внутрішньогосподарських відносин та з'ясувати їх співвідношення;
- охарактеризувати законодавчі та локальні акти регулювання внутрішньогосподарських правовідносин;
- надати рекомендації з удосконалення чинного господарського законодавства у сфері правового регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Об'єкт дослідження – сукупність суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються у процесі організації та здійснення господарської діяльності, всередині суб'єктів господарювання.

Предмет дослідження – правове регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання, використання яких дозволило досягти поставленої мети й забезпечити наукову достовірність та коректність отриманих теоретичних результатів.

Історико-правовий метод дозволив дослідити історію розвитку доктринальних поглядів на внутрішньогосподарські відносини та законодавче регулювання правового статусу структурних підрозділів суб'єкта господарювання. Використання системно-структурного методу дозволило встановити місце внутрішньогосподарських відносин у системі предмета господарського права,

розкрити структуру внутрішньогосподарських відносин, особливості їх елементів. Проведення розмежування між внутрішньогосподарськими та корпоративними і трудовими відносинами стало можливим завдяки порівняльно-правовому методу пізнання. Формально-логічний метод дозволив виокремити юридичні факти виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських відносин, а також сформулювати розуміння основних юридичних категорій, пов'язаних із предметом дослідження. При розкритті офіційного змісту законодавчих категорій, що досліджуються в роботі, використовувались методи тлумачення норм права. Спеціально-юридичний метод надав можливість розкрити форми правового регулювання внутрішньогосподарських відносин, з'ясувати особливості актів законодавчого та локального регулювання внутрішньогосподарських відносин, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного господарського законодавства.

Усі зазначені методи дослідження використовувалися з підпорядкуванням їх загальному діалектичному методу наукового пізнання правових процесів і явищ, що дозволило здійснити дослідження в єдності, взаємозв'язку і взаєморозвитку соціальних і юридичних чинників.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній науці господарського права комплексною науковою працею, у якій розроблено теоретичні засади господарсько-правового регулювання внутрішньогосподарських відносин за сучасних умов господарювання, та на їх основі сформовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині.

Новизна дослідження конкретизується в найважливіших науково-теоретичних положеннях, висновках і пропозиціях.

Уперше:

– надано авторську дефініцію поняття «внутрішньогосподарські відносини», зокрема, означені відносини визначено як різновид господарських відносин, що виникають, змінюються та припиняються у процесі організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності суб'єкта господарювання між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, суб'єктом господарювання та його органами, і регулюються нормами господарського законодавства та локальних актів суб'єкта господарювання. Виявлено особливості внутрішньогосподарських відносин, якими є: 1) сфера існування цих відносин; 2) порядок встановлення та реалізації юридичних фактів; 3) особливості суб'єктно-об'єктного складу та змісту відносин; 4) поєднання організаційних, майнових, управлінських та координаційних елементів; 5) дворівневе регулювання внутрішньогосподарських відносин;

– запропоновано класифікацію внутрішньогосподарських правовідносин за змістовною ознакою на матеріальні (виробничі, інвестиційні тощо) та процедурні (організаційні та управлінські). Матеріальні внутрішньогосподарські правовідносини – відносини, у яких

відбувається безпосередня реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків учасниками внутрішньогосподарських правовідносин, регулюються актами господарського законодавства та локальними актами суб'єкта господарювання. Процедурні внутрішньогосподарські правовідносини – відносини, що виникають, змінюються та припиняються у межах внутрішньої діяльності суб'єкта господарювання, які покликані обслуговувати, створювати належні умови та механізми для існування та реалізації матеріальних внутрішньогосподарських правовідносин, передують або супроводжують їх, регулюються актами господарського законодавства та локальними актами суб'єкта господарювання;

– обґрунтовано, що локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин є різновидом саморегулювання на мікрорівні та співвідноситься із ним як ціле і частина. Саморегулювання не вичерпується регулюванням відносин, які існують у рамках підприємства (корпоративних, трудових, внутрішньогосподарських), але й охоплює координаційне регулювання відносин між суб'єктами господарювання (з використанням договірної форми), а також регулювання, що здійснюється саморегулювальними організаціями. Саморегулювання господарських відносин є різномірним: 1) макрорівень, який представлений актами саморегулювальних організацій, та 2) мікрорівень, який представлений: (а) договірною та (б) позадоговірною формами саморегулювання. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин є одним із проявів саморегулювання на мікрорівні і може виражатися у договірній та позадоговірній (актах локального регулювання) формах;

– обґрунтовано необхідність внесення змін до Господарського кодексу України в частині визначення правового статусу структурних підрозділів суб'єкта господарювання, закріплення організаційної структури підприємства та визначення змісту поняття внутрішньогосподарських відносин.

Удосконалено:

– поділ юридичних фактів у господарських правовідносинах залежно від характеру господарсько-правових наслідків, які вони породжують, на: правовстановлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі, правоперешкоджаючі та правовідновлюючі;

– твердження про те, що характерною особливістю змісту внутрішньогосподарських правовідносин є те, що його юридичні елементи (права та обов'язки) встановлюються переважним чином нормами актів локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. Права та обов'язки учасників внутрішньогосподарських правовідносин встановлюються та деталізуються в установчих документах, положеннях про структурні підрозділи, інших актах локального регулювання внутрішньогосподарських відносин;

– розуміння локальних актів регулювання внутрішньогосподарських відносин як проміжної, сполучної ланки між правовими нормами, закладеними у господарському законодавстві, та актами

реалізації норм господарського права.

Набули подальшого розвитку положення щодо:

– розмежування внутрішньогосподарських та корпоративних відносин, які мають як спільні, так і відмінні ознаки. Спільними ознаками для цих відносин є те, що вони складаються всередині юридичної особи і регулюються правовими нормами, які входять до складу господарського права. Відмінні ознаки проявляються у: сфері існування, змісті, правовому становищі учасників, об'єктах, щодо яких виникають зазначені відносини, юридичних фактах їх виникнення, зміни та припинення;

– розуміння поняття «структурні підрозділи суб'єкта господарювання» як загального, що об'єднує «внутрішні підрозділи» (виробничі та функціональні) та «відокремлені підрозділи» (філії та представництва), які утворюють організаційну структуру підприємства, і виступають учасниками внутрішньогосподарських відносин;

– специфічних ознак юридичних фактів виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських правовідносин: а) виникають та існують під час організації та здійснення внутрішньоуправлінської та внутрішньовиробничої діяльності суб'єкта господарювання, є результатом діяльності учасників внутрішньогосподарських відносин, а не третіх осіб; б) передбачені не лише правовими нормами, що містяться у господарському законодавстві, господарському договорі, але й нормами, що є результатом локальної нормотворчості суб'єкта господарювання; в) поширюють свою дію на особливих суб'єктах господарського права – структурні підрозділи суб'єкта господарювання, органи суб'єктів господарювання, та породжують у них суб'єктивні права та юридичні обов'язки; г) їх правові наслідки забезпечуються не лише державним примусом, але й волею суб'єкта господарювання в особі органів управління;

– розкриття об'єктів матеріальних внутрішньогосподарських правовідносин з погляду плюралістичної концепції об'єкта правовідношення, і до них віднесено: 1) майно (речі, їх сукупність, гроші, майнові права тощо); 2) майнові комплекси; 3) результати робіт; 4) послуги; 5) інформацію; 6) об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі майнові права на них. Об'єктом процедурних внутрішньогосподарських відносин є результат, на який спрямоване виникнення та існування відповідного процедурного відношення (прийняття управлінського рішення, проведення загальних зборів суб'єкта господарювання тощо);

– виокремлення загальних (обґрунтованість, науковість, повнота, формальна визначеність) та спеціальних (субсидіарності, факультативності та відносної автономії) принципів локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. Вказані принципи локального регулювання внутрішньогосподарських відносин діють як на етапі правостановлення, так і етапі правореалізації.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дослідженні положення й висновки можуть бути використані: а) у науково-дослідній роботі – для подальших досліджень внутрішньогосподарських відносин; б) у нормотворчій діяльності – як основа для подальшого розвитку законодавчого та локального правового регулювання внутрішньогосподарських відносин; в) у правозастосовній практиці – при проведенні науково-практичних конференцій, семінарів тощо, присвячених застосуванню норм господарського права; г) у навчальному процесі – під час вивчення й викладання навчальних дисциплін «Господарське право», «Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях», «Актуальні проблеми господарського права» в вищих юридичних навчальних закладах, а також під час підготовки навчальних і робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися, обговорені та були схвалені на засіданнях кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також викладено у доповідях на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема, на: Всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Юридична осінь 2015 року» (м. Харків, 11 листопада 2015 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 11-12 березня 2016 року), II Регіональній науково-практичній конференції «Сучасний етап розвитку господарського законодавства України та його перспективи» (м. Харків, 28 квітня 2016 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 3-4 червня 2016 року), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 10 травня – 10 червня 2016 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких: чотири статті – у фахових наукових виданнях України, одна стаття – у іноземному фаховому виданні, тези п'яти наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок, з них основний текст – 191 сторінка, список використаних джерел (188 найменувань) – 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, розкриваються її сутність і стан наукового розроблення, визначаються зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета й завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічна й теоретична база, формулюється наукова новизна одержаних висновків, наводяться дані про апробацію результатів дисертаційної роботи.

Розділ 1. «Загальна характеристика внутрішньогосподарських правовідносин»

складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню правової природи внутрішньогосподарських відносин як об'єкта господарсько-правового регулювання, розмежуванню внутрішньогосподарських відносин із суміжними відносинами, характеристиці підстав виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських правовідносин.

У підрозділі 1.1. «Внутрішньогосподарські відносини як об'єкт господарсько-правового регулювання: поняття, ознаки та правова природа» основна увага зосереджена на історичному розвитку доктринальних поглядів щодо правової природи внутрішньогосподарських відносин, аналізі їх законодавчого регулювання.

Доведено необхідність розгляду предмета господарського права (господарських відносин) як системи, яка є складною за своєю структурою і складається із окремих елементів – господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносин. Об'єднуючу (системоутворюючу) роль у господарських відносинах виконує господарська діяльність, оскільки саме на забезпечення організації та здійснення якої націлена вся система господарсько-правового регулювання.

Встановлено, що у предметі господарського права з погляду опозиційних категорій (зовнішнє і внутрішнє), слід виділяти зовнішні (виробничо-господарські та організаційно-господарські) та внутрішні (внутрішньогосподарські) відносини. Внутрішньогосподарські відносини перебувають у діалектичному взаємозв'язку із зовнішньогосподарськими.

Відзначено непослідовність законодавця, який не визначає з якою саме діяльністю пов'язані внутрішньогосподарські відносини. У зв'язку із цим пропонується використовувати термін «внутрішня діяльність суб'єкта господарювання», тобто діяльність, що виникає та розвивається всередині суб'єкта господарювання під час організації та здійснення господарської діяльності. Внутрішня діяльність між суб'єктом господарювання, його структурними підрозділами, органами є неоднорідною і включає в себе внутрішньоуправлінську та внутрішньовиробничу діяльність.

У підрозділі 1.2. «Розмежування внутрішньогосподарських відносин із іншими суміжними відносинами» пропонуються критерії для розмежування суміжних відносин, проводиться розмежування внутрішньогосподарських відносин із корпоративними та трудовими, виокремлюються їх спільні та відмінні риси.

З'ясовано, що спільні ознаки корпоративних і внутрішньогосподарських відносин полягають у тому, що: 1) вони складаються всередині юридичної особи; 2) їх правове регулювання правовими нормами, які входять до складу господарського законодавства. Відмінні ознаки внутрішньогосподарських і корпоративних відносин проявляються в: 1) сфері існування відносин, яка пересікається, але збігається: корпоративні відносини складаються всередині лише юридичних осіб, які є корпораціями; внутрішньогосподарські відносини – в середині суб'єктів

господарювання; 2) змісті відносин: зміст корпоративних відносини відображає економічний зміст конструкції корпорації; зміст внутрішньогосподарських відносини обумовлено здійсненням внутрішньоуправлінської та внутрішньовиробничої діяльності суб'єктів господарювання; 3) правовому становищі учасників відносин: учасниками корпоративних правовідносин є корпорація, учасники (акціонери), органи корпорації, посадові особи корпорації; до учасників внутрішньогосподарських відносин відносяться: суб'єкти господарювання – юридичні особи, структурні підрозділи суб'єктів господарювання (внутрішні та відокремлені), в тому числі й органи юридичних осіб; 4) об'єктах – щодо яких виникають зазначені відносини: об'єкт корпоративного правовідношення має дві взаємопов'язані складові – корпоративні права учасників і корпоративне управління як результат реалізації корпоративних прав учасників. Внутрішньогосподарські відносини мають більш широкий спектр об'єктів щодо яких вони виникають, зокрема: а) майно (речі, їх сукупність, гроші, майнові права тощо); б) майнові комплекси; в) результати робіт; г) послуги; д) інформацію; е) об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі майнові права на них; 5) юридичних фактах динаміки (виникнення, зміни та припинення) відносин, які в цілому можна розділити на загальні, що мають наслідком створення передумови виникнення (припинення) правовідносин – виникнення/припинення суб'єкта господарювання; і спеціальні, які обумовлюють динаміку правовідносин в період існування та діяльності суб'єкта господарювання (акціонерні угоди, рішення органів управління). Специфічним юридичним фактом для внутрішньогосподарських відносин є факт створення структурного підрозділу підприємства (внутрішнього та/або відокремленого).

Підрозділ 1.3. «Підстави виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських правовідносин» присвячений дослідженню юридичних фактів динаміки внутрішньогосподарських правовідносин.

Встановлено, що юридичні факти слід відмежовувати від передумов виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських правовідносин. Передумови є більш широким поняттям, яке охоплює: а) норми господарського законодавства, умови договорів, норми локальних актів суб'єктів господарювання та б) господарську правосуб'єктність учасників внутрішньогосподарських відносин. Юридичний факт є безпосереднім приводом для виникнення, зміни та припинення правовідносин, «завершальним» елементом у механізмі динаміки внутрішньогосподарських правовідносин. Розкрито загальні та спеціальні ознаки, характерні юридичним фактам у внутрішньогосподарських відносинах.

Як підстави виникнення, зміни чи припинення внутрішньогосподарських відносин охарактеризовано наступні види юридичних фактів: дії та події (за вольовою ознакою); правостановлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі, правоперешкоджаючі та правовідновлюючі (за функціональним призначенням); правомірні та протиправні юридичні дії (за

ставленням до права); прості та складні (за структурою).

Розділ 2. «Структура внутрішньогосподарських правовідносин» складається з трьох підрозділів, у розкрито суб'єктно-об'єктний склад та зміст внутрішньогосподарських правовідносин.

У підрозділі 2.1. *«Суб'єктна характеристика внутрішньогосподарських правовідносин»* наголошено на необхідності інтегративного розгляду суб'єктів крізь призму конкретного різновиду господарських відносин. Обґрунтовано, що для кожного різновиду господарських відносин характерний своєрідний суб'єктний склад.

Доводиться, що суб'єкти господарювання є учасниками внутрішньогосподарських відносин за умови, що у своєму складі мають структурні підрозділи. Для суб'єкта господарювання – юридичної особи створення структурних підрозділів є водночас як правом, так і обов'язком. Фізичні особи-підприємці за загальним правилом не є учасниками внутрішньогосподарських відносин, проте вони не позбавлені права створити свою як управлінську, так і виробничу структуру. При цьому ця ознака для фізичних осіб-підприємців не є обов'язковою та має варіативний характер. За критерієм наявності внутрішньої структури у фізичної особи-підприємця, запропоновано їх поділяти на дві категорії: а) ФО-П, що не мають внутрішньої структури; б) ФО-П, що мають внутрішню структуру. Саме останні є суб'єктами внутрішньогосподарських відносин.

Обґрунтовується, що до суб'єктів внутрішньогосподарських відносин слід також відносити органи юридичних осіб як самостійних учасників цих відносин. Передумовою участі органів юридичних осіб у названих відносинах є наявність у них компетенції – нормативно визначеного (законом та/або локальним актом) переліку повноважень.

Проаналізовано змістовне наповнення поняття «структурні підрозділи суб'єктів господарювання» і запропоновано використовувати його як загальне, що об'єднує внутрішні підрозділи (виробничі та функціональні) та відокремлені підрозділи (філії та представництва). Своєрідність правового статусу структурних підрозділів суб'єкта господарювання зумовлює особливість їх внутрішньогосподарської правосуб'єктності, яка має похідний, усічений та статутний характер.

Обґрунтовується твердження, що засновники (учасники) суб'єктів господарювання, не є учасниками внутрішньогосподарських відносин. Учасники юридичної особи не включаються в організаційну структуру суб'єкта господарювання і не беруть участь у внутрішньогосподарських відносинах.

У підрозділі 2.2. *«Об'єктна характеристика внутрішньогосподарських правовідносин»* відзначається різноманітність поглядів стосовно об'єктів господарських правовідносин. У зв'язку із чим розглянуто основні концепції об'єкта правовідношення (концепція інтересу, концепція

сили, моністична та плюралістична концепції), серед яких найбільш доцільною для використання у сучасних економічних умовах визначено плюралістичну концепцію.

Притримуючись плюралістичного розуміння об'єкта господарських правовідносин, проаналізовано наступні об'єкти матеріальних господарських правовідносин на предмет можливості їх функціонування у внутрішній діяльності суб'єкта господарювання: 1) майно (речі, їх сукупність, гроші, майнові права); 2) майнові комплекси; 3) цінні папери; 4) результати робіт; 5) послуги; 6) інформація; 7) об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі майнові права на них. Об'єктом процедурних внутрішньогосподарських відносин запропоновано визначати результат, на який спрямоване виникнення та існування відповідного процедурного відношення (прийняття управлінського рішення, проведення загальних зборів суб'єкта господарювання тощо).

У підрозділі 2.3. «Зміст внутрішньогосподарських правовідносин» досліджуються доктринальні підходи розуміння змісту правовідносин у цілому та змісту господарських правовідносин зокрема. Доведено, що зміст внутрішньогосподарських відносин необхідно розкривати через їх матеріальну та юридичну складову. Матеріальний та юридичний зміст внутрішньогосподарських правовідносин перебувають у діалектичному взаємозв'язку, який проявляється в тому, що права та обов'язки учасників внутрішньогосподарських правовідносин, закріплені у господарському законодавстві, актах локального регулювання, є юридичним виразом фактичної поведінки суб'єктів цих відносин. Наголошується, що юридична складова змісту внутрішньогосподарських правовідносин впливає на фактичну його складову.

Вказується, що суб'єктивним внутрішньогосподарським правом є гарантовані законом та актами локального регулювання вид та міра дозволеної поведінки учасників внутрішньогосподарських відносин. Як єдність чотирьох елементів суб'єктивне внутрішньогосподарське право включає: а) право суб'єкта на власні дії, що впливають із суб'єктивного права (наприклад, право укладати договори, використовувати надане майно, здійснювати окремі господарські операції тощо); б) право на дії зобов'язаної сторони (право вимагати виконання договору, не перешкоджати використовувати майно тощо); в) право на захист порушеного права; г) право використовувати блага, отримані в результаті реалізації суб'єктивного права. Юридичним внутрішньогосподарським обов'язком є вид і міра необхідної поведінки учасників внутрішньогосподарських відносин.

Розділ 3. «Локальне та законодавче регулювання внутрішньогосподарських відносин» складається з двох підрозділів, у яких розкрито форми господарсько-правового регулювання внутрішньогосподарських відносин та охарактеризовано акти регулювання, притаманні кожній із форм.

У підрозділі 3.1. «Форми господарсько-правового регулювання внутрішньогосподарських відносин» розкривається сутність та взаємозв'язок локального та законодавчого регулювання

внутрішньогосподарських відносин. Стверджується, що локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин за своєю сутністю є однією з форм саморегулювання, оскільки правові норми, що містяться у локальних нормативних актах суб'єктів господарювання, приймаються самими учасниками внутрішньогосподарських відносин та поширюють свою дію на останніх. Доводиться, що законодавче регулювання превалує за своїм регулятивним значенням над локальним регулюванням.

Окреслюються загальні та спеціальні принципи локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. Вказується, що санкціонування (визнання) державою локальних норм відбувається у двох формах: пряме та непряме. Обґрунтовується, що локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин, фактично сприяє заповненню прогалів, тобто нівелює відсутність нормативного регулювання на рівні нормативно-правових актів загального характеру (законів, підзаконних нормативно-правових актів). У разі відсутності регулювання певного аспекту внутрішньогосподарських відносин на законодавчому рівні, при можливості локального регулювання цих відносин, це виключає застосування аналогії права та аналогії закону у такій ситуації.

У підрозділі 3.2. «Законодавчі та локальні акти регулювання внутрішньогосподарських відносин» досліджуються акти законодавчого та локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. Акцентується, що положення ст. 7 ГК не враховують і не розмежовують особливостей регулювання окремих підсфер господарських відносин (господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських).

Визначаються спеціальні ознаки локальних актів регулювання внутрішньогосподарських відносин: поєднання суб'єктів правоутворення та суб'єктів правореалізації в одній особі; обмежена сфера організаційної дії; обмежена територіальна дія; є проміжною, сполучною ланкою між правовими нормами, закладеними у господарському законодавстві, та актами реалізації норм господарського права. Виокремлюються специфічні функції актів локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Доводиться взаємозв'язок актів локального регулювання та актів господарського законодавства, який проявляється у тому, що останніми встановлені численні вимоги до актів локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливе наукове завдання, що полягає в розробленні теоретичних засад правового регулювання внутрішньогосподарських відносин за сучасних умов господарювання, та на їх основі сформовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині. Основні висновки роботи містяться в таких положеннях:

1. Внутрішньогосподарські відносини – різновид господарських відносин, що виникають, змінюються та припиняються у процесі організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності суб'єкта господарювання між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, суб'єктом господарювання та його органами, і регулюються нормами господарського законодавства та локальних актів суб'єкта господарювання. Внутрішньогосподарські відносини перебувають у діалектичному взаємозв'язку із зовнішньогосподарськими (виробничо-господарськими та організаційно-господарськими) відносинами. Зміни в економіці країни, що супроводжувались становленням ринкових засад господарювання, виникнення підприємств різних форм власності значно розширили сферу виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських відносин.

2. Доведено, що характерними особливостями внутрішньогосподарських відносин є: 1) сфера їх виникнення та існування – «внутрішня діяльність», тобто процес організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності суб'єкта господарювання; 2) порядок встановлення та реалізації юридичних фактів їх виникнення, зміни та припинення; 3) структурні особливості, що мають прояв у суб'єктному складі, об'єктах та змісті внутрішньогосподарських відносин; 4) поєднання організаційних та майнових елементів, як наслідок, вказані відносини можуть мати майновий або немайновий зміст; 5) поєднання управлінських та координаційних елементів дає змогу виділяти вертикальні (управлінські) та горизонтальні (координаційні) внутрішньогосподарські відносини; 6) регулювання за допомогою правових норм господарського законодавства та локальних актів суб'єктів господарювання (при цьому останні мають перевагу як за обсягом, так і змістом регулювання).

3. Запропоновано використовувати критерії для позначення розмежування корпоративних, трудових і внутрішньогосподарських відносин, що полягають у: 1) сфері існування; 2) змісті відносин (фактичному і юридичному); 3) правовому становищі суб'єктів, які є учасниками цих відносин; 4) об'єктах, стосовно яких виникають суміжні відносини; 5) юридичних фактах виникнення, зміни та припинення цих відносин.

4. Юридичні факти виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських відносин поділяються на загальні, що мають наслідком створення передумови виникнення (припинення) правовідносин – виникнення/припинення суб'єкта господарювання; і спеціальні, які обумовлюють динаміку правовідносин в період діяльності суб'єкта господарювання (прийняття рішень органами управління, вчинення правочинів). Специфічним юридичним фактом для внутрішньогосподарських відносин є факт створення структурного підрозділу підприємства (внутрішнього і/або відокремленого). Характерними ознаками юридичних фактів у внутрішньогосподарських правовідносин є: а) виникають та існують під час організації та здійснення господарської діяльності всередині суб'єкта господарювання, є результатом діяльності

учасників внутрішньогосподарських відносин, а не третіх осіб; б) передбачені не лише правовими нормами, що містяться у господарському законодавстві, господарському договорі, але нормами, що є результатом локальної нормотворчості суб'єкта господарювання; в) поширюють свою дію на особливих суб'єктів господарського права – структурні підрозділи суб'єкта господарювання, органи суб'єктів господарювання, та породжують у них суб'єктивні права та юридичні обов'язки; г) правові наслідки забезпечуються не лише державним примусом, але й волею суб'єкта господарювання в особі органів управління.

5. Суб'єкти господарювання є учасниками внутрішньогосподарських відносин за умови, що у своєму складі мають структурні підрозділи. Правове положення суб'єктів господарювання як учасників внутрішньогосподарських відносин є подвійним. З одного боку, суб'єкт господарювання ніби «породжує» ці відносини, а з іншого боку, суб'єкт господарювання не є обов'язковим учасником цих відносин, адже вони можуть виникати між вже створеними підрозділами підприємства (ч. 7 ст. 3 ГК). Обов'язковим учасником внутрішньогосподарських відносин є структурні підрозділи суб'єкта господарювання, які можуть бути представлені як внутрішніми підрозділами (виробничими та функціональними) та відокремленими підрозділами (філіями та представництвами), які утворюють організаційну структуру підприємства.

6. Об'єкти внутрішньогосподарських правовідносин не тотожні та детермінуються видом внутрішньогосподарського відношення. Об'єктами матеріальних внутрішньогосподарських правовідносин є: 1) майно (речі, їх сукупність, гроші, майнові права тощо); 2) майнові комплекси; 3) результати робіт; 4) послуги; 5) інформація; 6) об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі майнові права на них. Об'єктом процедурних внутрішньогосподарських правовідносин є результат, на який спрямоване виникнення та існування відповідного процедурного відношення (прийняття управлінського рішення, проведення загальних зборів суб'єкта господарювання тощо).

7. Зміст внутрішньогосподарських відносин визначається актами законодавчого та локального регулювання. Разом із тим законодавче регулювання прав та обов'язків учасників внутрішньогосподарських відносин має досить загальний, установчий характер і стосується переважним чином випадків, коли учасники внутрішньогосподарських відносин вступають у відносини із третіми особами, тобто у виробничо-господарські та організаційно-господарські відносини. Саме тому характерна особливість змісту внутрішньогосподарських правовідносин полягає у тому, що його юридичні елементи (права та обов'язки) встановлюються переважним чином нормами актів локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. Залежно від змісту слід виділяти матеріальні та процедурні внутрішньогосподарські правовідносини. У матеріальних правовідносинах відбувається безпосередня реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків учасниками внутрішньогосподарських правовідносин. Процедурні правовідносини пов'язані з реалізацією матеріальних відносин, покликані

обслуговувати, створювати належні умови та механізми для існування та реалізації матеріальних правовідносин та мають регулятивну спрямованість, передують реалізації матеріальних внутрішньогосподарські правовідносин або супроводжують їх.

8. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин – це діяльність конкретного господарюючого суб'єкта із впорядкування своєї внутрішньоуправлінської та внутрішньовиробничої діяльності, через прийняття відповідних засобів регулювання, формалізація яких відбувається в рамках актів локального регулювання. Законодавче регулювання як форма державного регулювання внутрішньогосподарських відносин є первинним по відношенню до локального регулювання, оскільки правові норми, що містяться в актах господарського законодавства слугують передумовою виникнення та розвитку локальної нормотворчості господарюючого суб'єкта. Разом із тим, локальне регулювання охоплює значно більший обсяг внутрішньогосподарських відносин, що піддаються регулювальному впливу, оскільки законодавче регулювання визначає лише окремі аспекти упорядкування внутрішньогосподарських відносин.

9. В аспекті поглиблення реалізації принципу дерегуляції економіки, вбачається необхідним посилення ролі локального регулювання внутрішньогосподарських відносин, яке має відбуватись шляхом законодавчого стимулювання прийняття локальних актів регулювання: 1) встановлення обов'язку суб'єкта господарювання приймати певні локальні акти; 2) затвердження примірних, типових та модельних локальних актів; 3) використання диспозитивних норм у законодавчих актах тощо.

10. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Господарського кодексу України в частині визначення правового статусу структурних підрозділів суб'єкта господарювання шляхом включення їх до переліку учасників господарських відносин (ст. 2 ГК), закріплення організаційної структури підприємства, яка складається із внутрішніх та відокремлених структурних підрозділів (ст. 64 ГК) та вдосконалення поняття внутрішньогосподарських відносин як відносин, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, суб'єктом господарювання та його органами та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами у процесі організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності (ч. 7 ст. 3 ГК).

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Руденко М. П. Окремі аспекти суб'єктного складу внутрішньогосподарських правовідносин. *Право і суспільство*. 2015. № 6 (ч. 2). С. 85-92.
2. Руденко М. П. Господарсько-правовий статус структурних підрозділів суб'єктів

господарювання як учасників внутрішньогосподарських відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. № 18. Том 2. С. 57-61.

3. Руденко М. П. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин: сутність та принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 38. Том. 1. 2016. С. 108-112.

4. Руденко М. П. Змістовна характеристика внутрішньогосподарських відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Вип. 3. Том 1. 2016. С. 95-99.

5. Руденко Н. П. Разграничение внутривладельческих и корпоративных отношений. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь» («Leges si Viata»)*. 2016. № 6/2 (294). С. 94-99.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Руденко М. П. Структурні підрозділи суб'єктів господарювання: термінологічний аспект. *Юридична осінь 2015 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Харків, 11 лист. 2015 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Мадрид, 2015. С. 135-138.

2. Руденко М. П. До питання про правосуб'єктність структурних підрозділів суб'єктів господарювання. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11-12 бер. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 59-62.

3. Руденко М. П. До питання про розмежування об'єктів корпоративних та внутрішньогосподарських відносин. *Сучасний етап розвитку господарського законодавства України та його перспективи*: зб. тез наук. доп. і повідомл. II регіон. наук.-практ. конф. студ., асп. та молод. вчених (м. Харків, 28 квіт. 2016 р.) / редкол.: Д. В. Задихайло, Ю. І. Остапенко, Т. І. Швидка, Д. С. Корчагін, О. В. Афоніна, А. В. Палій; НЮУ імені Ярослава Мудрого. Х.: ФОП Бровін О.В., 2016. С. 141-143.

4. Руденко М. П. Принципи локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3-4 черв. 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 40-42.

5. Руденко М. П. Змістовна характеристика локального регулювання внутрішньогосподарських відносин. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матер. VIII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 трав. – 10 черв. 2016 р.). Харків. С. 69-72.

АНОТАЦІЯ

Руденко М. П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин. –

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2017.

Дисертацію присвячено теоретичним засадам правового регулювання внутрішньогосподарських відносин та формуванню на їх основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій царині.

У роботі розглянуто доктринальні підходи до розуміння правової природи внутрішньогосподарських відносин, їх місця у системі предмета господарського права. Проведено відмежування внутрішньогосподарських відносин від суміжних відносин – корпоративних та трудових, і сформульовано критерії такого відмежування. Надано характеристику юридичним фактам виникнення, зміни та припинення внутрішньогосподарських відносин.

Розкрито особливості суб'єктного складу та змісту внутрішньогосподарських відносин, окреслено об'єкти матеріальних та процедурних внутрішньогосподарських відносин. Розкрито сутність та взаємозв'язок форм правового регулювання внутрішньогосподарських відносин: законодавчої та локальної. Охарактеризовано та виявлено особливості актів локального та законодавчого регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Ключові слова: предмет господарського права, господарські відносини, внутрішньогосподарські відносини, суб'єкти господарського права, локальне регулювання, структура внутрішньогосподарських правовідносин.

АННОТАЦИЯ

Руденко Н. П. Правовое регулирование внутрихозяйственных отношений. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 «Хозяйственное право; хозяйственно-процесуальное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2017.

Диссертация посвящена теоретическим основам правового регулирования внутрихозяйственных отношений и формированию на их основе предложений по совершенствованию действующего законодательства в этой области.

В работе рассмотрены доктринальные подходы к пониманию правовой природы внутрихозяйственных отношений, их места в системе предмета хозяйственного права. Выделены характерные особенности внутрихозяйственных отношений: специфическая сфера их существования, юридические факты динамики отношений, структурные особенности, сочетание

организационных и имущественных, управленческих и координационных элементов, регулирования правовыми нормами законодательства и локальных актов субъектов хозяйствования.

Проведено отмежевание внутривозрастных отношений от смежных отношений – корпоративных и трудовых, и сформулированы критерии такого отграничения, которыми являются: 1) сфера существования; 2) содержание; 3) правовое положение участников; 4) объекты; 5) юридические факты возникновения, изменения и прекращения.

Автор исследует юридические факты возникновения, изменения и прекращения внутривозрастных отношений, выделяет их специфические признаки.

Рассмотрены особенности субъектного состава внутривозрастных отношений. Проанализирован правовой статус структурных подразделений субъектов хозяйствования как участников внутривозрастных отношений.

Охарактеризованы объекты материальных и процедурных внутривозрастных отношений.

Доказывается, что содержание внутривозрастных отношений необходимо раскрывать через их материальную и юридическую составляющую, находящихся в диалектической взаимосвязи. Предложено в зависимости от содержания выделять процедурные и материальные внутривозрастные отношения.

Раскрыта сущность и взаимосвязь форм правового регулирования внутривозрастных отношений: законодательной и локальной. Утверждается, что локальное регулирование внутривозрастных отношений по своей сути является одной из форм саморегулирования в хозяйственном праве. Раскрыты общие и специальные принципы локального регулирования внутривозрастных отношений.

Охарактеризованы акты локального и законодательного регулирования внутривозрастных отношений, а также их взаимосвязь. Выявлены особенности и выделены специфические функции актов локального регулирования внутривозрастных отношений.

Ключевые слова: предмет хозяйственного права, хозяйственные отношения, внутривозрастные отношения, субъекты хозяйственного права, локальное регулирование, структура внутривозрастных правоотношений.

SUMMARY

Rudenko M.P. Legal Regulation of Internal Economic Relations. – The qualified scientific work on the right of the manuscript.

The thesis for obtaining the Scientific degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.04

«Economic Law; Economic-Procedural Law». – Yaroslav Mydryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to the theoretical foundations of legal regulation of internal economic relations and the formation on the basis of them proposals concerning the improvement of the current legislation in this area.

The paper contains the doctrinal approaches to the understanding of the legal nature of internal economic relations, their place in the system of the subject of economic law. The separation of internal economic relations from related relations - corporate and labor ones - has been made, and the criteria for such a distinction are formulated. The description of legal facts of occurrence, change and termination of internal economic relations is given.

The peculiarities of the subject structure and content of the internal economic relations are revealed, objects of material and procedural internal economic relations are outlined. The essence and interconnection of forms of legal regulation of internal economic relations, namely legislative and local ones, are analyzed. Features of acts of local and legislative regulation of internal economic relations are characterized and revealed.

Key words: subject of economic law, economic relations, internal economic relations, subjects of economic law, local regulation, structure of internal economic relations.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
Бойчук Р.П.

Підписано до друку 20.12.2017 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 970.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77